Bolalar psixologiyasidagi o’zgarishlar

Lochinbek Ismoiljonov
Jamshid Tilovov
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

Annotatsiya: Maqolada bolalar psixologiyasidagi o’zgarishlar va ularni yengish usullari haqidagi qarashlar bayon etilgan. O‘smirlik davri psixologiyasining nozik qarashlarini o‘zida aks etgan. Shuningdek bolalardagi bunday jarayonlarga ota-onalarning o‘rni muhokama qilingan.

Kalit so’zalar: bolalar, psixologiya, bolalar psixologiyasi, o’smirlik, o’smir

Changes in children’s psychology

Lochinbek Ismailjanov
Jamshid Tilovov
Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi

Abstract: The article describes changes in children's psychology and ways to overcome them. It reflects the subtle views of adolescent psychology. The role of parents in such processes in children was also discussed.

Keywords: children, psychology, child psychology, adolescence, teenager

Bugungi kunda psixologlar bolalar psixologiyasi o’ziga xos va murakkab ekanligini tan olishadi, lekin ularning ko’pchiligi rivojlanishga yaqinlashganda o’ziga xos nuqtai nazardan farq qiladi.

Mutaxassislar bolalar psixologiyasidagi ba’zi muhim savollarga, masalan, erta tajribalar keyingi tajribalarga qaraganda muhimroqmi yoki tabiat yoki tarbiya rivojlanishda katta rol o’ynaydimi, degan javoblari bilan farq qiladi. Bolalik hayotning qolgan qismida juda muhim rol o’ynaganligi sababli, nega bu mavzu psixologiya, sotsiologiya va ta’limda muhim ahamiyatga ega bo’lganligi ajablanarli emas.

Mutaxassislar nafaqat bolaning normal rivojlanishiga yordam beradigan ko’plab ta’sirlarga, balki bolalik davridagi psixologik muammolarga olib kelishi mumkin bo’lgan turli omillarga ham e’tibor berishadi. O’z-o’zini hurmat qilish, maktab, ota-ona tarbiyasi, ijtimoiy bosim va boshqa mavzular bolalarning sog’lom va mos keladigan tarzda rivojlanishi va o’sishiga yordam berishga intilayotgan bolalar psixologlari uchun katta qiziqish uyg’otadi.

(cc) BY

Ta'lim psixologiyasi nevrologiya kabi boshqa sohalardan kelib chiqadi va ko'pincha bolalarning o'rganish qobiliyatlari va xususiyatlari haqida ma'lumot olish uchun standartlashtirilgan testlarni o'z ichiga oladi.

Ushbu izlanishlar bizga bolalarning ma'lumotni qanday o'rganishi, qayta ishlashlari va ularning ta'lim salohiyati qanday bo'lishi mumkinligi haqida tushunchaga ega bo'lish imkonini beradi.

Psixologik ta'limda bolalar logiyasi bo'yicha umumiy ma'lumotlar bilan chegaralanmaydi, balki maktabgacha ta'lim tashkilotining o'ziga xos jismoniy psixologik o'rganishga tayanadi. Pedagogik jamoaning malakasi va yordami, bolalar o'ziga xos xususiyatlarini qamrab oladi.

Har qanday muammoni qisqa vaqt ichida bolaga azob-uqubat va og'riq keltirmasdan oldin hal qilish, ota-onalarga bu haqida to'liq ma'lumot yetkazib berish va hamkorlikda ish olib boorish samaralidir. Ko'pgina bolalar psixologik muammolari faqat vaqtinchalik deb o'ylashadi va qisqa vaqt ichida uni yengdim deb o'ylashadi. Bu esa maktab ta'lim tashkiloti psixologidan qisqartirilgan ammo samarali ish dasturini tuzib chiqishni talab qiladi va ayni chog'da individual tarzda maxsus dastur bo'lishi kerak.

O'qituvchi va tarbiyachi uchun bolalarning o'smirlik davri psixologiyasini bilish psixologik nuqtai nazaridan ham pedagogik nuqtai nazaridan ham muximdir. Bu davrni biz yana o'tish davri ham deb ataymiz. O'smirlik davri asosan 11-15 yoshdagi bolalarni o'z ichiga qamrab oladi, ya'ni 5-8 sinf o'quvchilarini.

O'smir o'quvchilarni ta'lim va tarbiya berish ishlarida uchraydigan ayrim qiyinchiliklar bu yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishi va hususiyatlarini ba'zan etarli darajada bilmaslikdan yoki inkor qilishdan kelib chiqadi.

Kichik va katta yoshdagi maktab o'quvchilariga qaraganda o'smirlik yoshidagi bolalarni tarbiyalashda juda ko'p qiyinchiliklar bo'ladi. Chunki, kichik bolaning katta odamga aylanishi jarayoni juda kiyin kechadi. Bu jarayon o'smirlar psixologiyasining odamlar bilan bo'lgan munosabat formalarining jiddiy ravishda o'zgarishi, hamda hayot sharoitining o'zgarishi bilan bog'liqdir.

Bu davrda o'smirlarning o'z shaxsiy fikrlari paydo bo'ladi. Ularda o'z qadr-qimmatlari haqidagi tushuncha kengayadi. Ilmiy psixologiyaning aniqlashi bo'yicha o'smirlarningpsixik taraqqiyotini xarakatga keltiruvchi kuchlar, ularning faoliyatlari bilan tug'iladigan extiyojlar bilan bu extiyojlarni qondirish imkoniyatlari o'rtasidagi dialektik qarama-qarshiliklarni yuzaga kelishi va bartaraf qilinishidan iboratdir.

Qarama-qarshiliklar ancha yuksak darajadagi psixik taraqqiyotini, ancha murakkab shakldagi faoliyat turlarini va shaxsning qator yangi psixologik hususiyatlarini tarkib toptirish orqali bartaraf qilishdan iboratdar. Shundan keyin psixik taraqqiyotning yuksakroq bosqichiga o'tiladi.sana shu nuqtai nazardan o'smirlik yoshini yanada oydinroq qarab chiqaylik. Bola boshlang'ich sinfni tugatadi. Bolaning

CC BY

o'rta maktabda o'qishga o'tishi uning hayotida burilish davri hisoblanadi. O'smirlarning yangi ijtimoiy jixatdan tashkil topgan va rang-baranglantirilgan faoliyatni uning psixologik hamda shaxsning tarkib topishiga asos, sharoit va vosita xizmat qiladi.

Shunday qilib, o'smirlarga ta'lim-tarbiya berishning yangi to'g'ri usullari hamda vositalarni topishi uchun o'smirlik yoshining o'ziga xos hususiyatlarini jismoniy va psixologik taraqqiyotini yaxshi bilishimiz kerak. O'smirlik yoshining mazmuniy xarakteritsikasi vaqt o'tishi bilan o'zgarib boradi, chunki inson hayotining xususan ijtimoiy sharoitlari o'zgaradi.

Psixologiya taraqqiyotining biologik omillariga o'smirlar ongiga og'ir, ba'zan kuchi etmaydigan bo'lib tushadigan, ularni jiddiy psixik inqirozga va hayajonga soladigan, masalan: o'smirlar uchun xarakterli bo'lgan norozilik, qo'pollik, qaysarlik, o'z-o'zini analiz qilishga moyillik sub'ektiv olamga va shunga o'xshash hislatlarni keltiradigan jinsiy etilishga nixoyatda katta axamiyat beradilar.

Maktabda o'kitiladigan fanlar o'smir uchun o'z taxminlarini yuzaga keltirish yoki tekshirish uchun sharoit bo'lib xizmat kiladi J.Piajening ta'kidlashicha, "Ijtimoiy xayot uch narsaning ta'siri - til, mazmun, koidalar asosida shakllantiriladi". Bu borada o'zlashtirilgan ijtimoiy munosabatlar o'z-o'zidan tafakkurini yangi imkoniyatlarini yaratadi.

11-12 yoshdan boshlab o'smir endi mantikiy fikrlab xarakat kila boshlaydi O'smir bu yoshda xuddi kattalar singari keng kamrovai taxlil etishni urgana boshlaydi. O'smir tafakkurning nazariy darajaga kanchalik tez ko'tarila olishi, o'kuv materiallarini tez va chukur egallashi uning intellektini xam rivojlanishini belgilab beradi. O'smirlik davri yuqori darajadagi intellektual faollik bilan farklanadi. Bu faollik o'ta kizikuvchanlik xamda atrofdagilarga o'z layokatlarini namoyish etish, shuningdek, ulardli yuqori baxo olish extiyojining mavjudligi bilan belgilanadi o'smirning kattalarga beradigan savolllri mazmunli, muloxazali va aynan o'sha masala doirasida bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar turli-farazlarni keltira oladilar taxminiy fikr yuritib, tadkikot utkaza oladilar xamda matlum bir masala buyicha mukobil variantlarni takkoslay oladilar. O'smir tafakkur ko'pincha umumlashtirishga moyil bo'ladi. Respublikamizning bozor iktisodi sharoitida utishda kishilardagi amaliy tafakkurning axamiyati oshmokda. Amaliy tafakkur tizimiga kuyidagi akliy sifatlar qiradi:

- tadbirkorlik. Tejamkorlik, xisob-kitoblik, yuzaga kelgan muammolarni tez echa olishlik va boshkalar.

Kursatilgan barcha sifatlar mavjud bo'lgan takdirdagina amaliy tafakkurini rivojlangan deb xisoblash mumkin. Bu sifatlarni 1 sinfdanok rivojlantira borish nixoyatda muxim o'smirlik davrida ishbilarmonlik sifatini o'kuvchilarning o'z-o'zini boshqarishni yulga kuyishi umumiy foydali tadbirkorlik ishlarida ishtirok etishi arqali rivojlantirish mumkin. Bu borada ukuvchi ijrochi rolida emas balki boshkaruvchi,

mustakil yul tanlovchi va| tadbirkorlik munosabatlarida o'zi ishtirokchi bo'lgan takdirdagi rivojlanish amalga oshishi mumkin. Bu yoshda tadbirkorlikni rivolantirishda ko'prok mustakillikning berilishi o'smir amaliy tafakkurining rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. o'smir yoshdagi bolalarda tejamkorlikni rivojlantirish aklning boshka sifatlariga nisbatan osonrok kechadi. Buni ko'proq ularning kiziktiradigan narsalarga mustakil ravishda xisob-kitob qilib borishga kullash orkali amalga oshirish mumkin o'smirlarda yuzaga kelgan muammolarni tez va operativ xolda echish malakasini shakllatirish birmuncha qiyinroq kechadi. Albatta, bu bolaning temperamentiga xam bog'liq. Barcha o'smirlarni xam tez yullab, tez xarakat qilishga urgatish mushkul, lyokin ularni biror muammo yuzaga kelishi bilan orqaga chekinmay, zudlik bilan echishning umumiy qoidalariga o'rgatib borish mumkin. O'smirlik davrida entellektning yuqori darajada rivojlangan bo'lishi kimmatli va obruli xisoblanadi. O'smir shaxsida va uning bilishga kizikishidagi o'zgarishlar o'zaro boglik bo'ladi. Ixtiyoriy psixik jarayonlarning rivojlanishi o'smirdagi shakllanib kelayotgan shaxs mustakilligiga tayanadi, o'zining shaxsiy xususiyatlarini anglash va shakllantirish imkoniyatlari esa undagi tafakkuriy rivojlanishi bilan belgalanadi.

O'smirlik davrida diqqat, xotira, tasavvur to'la mustakillik kasb etib, endi ularni o'z ifodasiga ko'ra boshqara oladigan bo'ladi. Bu davrda qaysi yetakchi funktsiya (dikkvti, xotirami yoki t'savvur ustunlik kilayotgani yakkol namoyon bo'lib, har bir o'smir o'zi uchun axamiyatliroq bo'lgan funktsiyani e'tiborga olish imkoniyatiga ega bo'ladi, ushbu funktsiyalarning rivojlanish xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

Diqqat: Agar kichik maktab davrida ixtiyorsiz diqqat ustunlik qilsa, o'smirlik davrida bola o'z diqqatini o'zi boshqara oladi. Dars davamida intizomning buzilishi aksariyat xollarda o'quvchilar diqqatsizligidan emas, balki ijtimoiy sabablar bilan belgilanadi. O'smir o'z diqqatini to'la ravishda o'zi uchun axamiyatli bo'lgan va yuqori natajalarga erishishi mumkin bo'lgan faoliyatlarga qarata oladi. O'smirni diqqati yaxshi boshqariladigan va nazorat etiladigan darajada rivojlangan bo'lishi mumkin. Bolaning rivojlanayotgan ixtiyoriy diqqati o'qituvchi tomonidan doimo qo'llab-quvvatlanishi juda zarurdir. Pedagogik jarayonda ixtiyorsiz diqqatni ixtayoriy diqqat darajasiga ko'tgarish uchun bir qancha uslublar ishlab chiqilgan, shuningdek, o'smirning dars jarayonida o'z tengdoshlari orasida o'zini ko'rsatashi uchun sharoitni yaratilishi xam o'smirdagi diqqatni ixtiyorsizlak ixtayoriga aylanishida zamin bo'lib xizmat qilishi mumkin. Lekin, o'smirlik davrida juda qattiq charchash holatlari xam bo'ladi, Aynan 13-14 xamda 16 yoshlarda charchash chiziga keskin ko'tariladi. Bunday xolatlarda o'smir atrofdagi narsa va voqealarga to'liq diqqatini qarata olmaydi, diqqatini ko'rnishlariga o'smirlikka erishish va yo'qotish bo'yicha tula qarama-qarshi bo'lgan davr hisoblanadi.

Taraqqiyotning bu tiklangan tipi o'smirni yangi yosh bosqichi katta maktab yoshiga o'tishga tayyorlaydi. O'smirlik yoshi kishi shaxsining tarkib topish jarayonida

(cc) BY

alohida o'rin tutadi.Bu davr asosiy davr hisoblanadi.Chunki bu yoshda g'oyat muhim psixologik o'zgarishlar paydo bo'ladi. Har xil psixologik o'zgarishlar va shaxsning taraqqiyoti, eng avvalo, mana shu shaxsning faoliyat xarakteriga bog'liqdir. O'smirning faoliyati o'qish mehnat va o'yin jarayonlarini o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zaporojets AV Tanlangan tibbiy asarlar. -M.: Pedagogika, 1986. - 239 b.

2. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va o'qitish metodikasi. -T., 2007 yil.

3. Uljaevna, UF (2020). Maktabgacha ta'lim tizimida didaktik o'yinlar. Problemy sovremennoy nauki i obrazovaniya, (4-2 (149)), 27-29.

4. Ҳайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.

5. Аслонов И. (2022) «Бобурнома» бадиий – психологик тасвир муаммоси объекти сифатида. O'zMU xabarlari. Toshkent – 2022. №1/5.

6. Aslonov Ilhom Nizomovich. (2022) The Problem of Artistic - Psychological Image in Boburnoma. Eurasian Scientific Herald. Volume 7| April, 2022. ISSN: 2795-7365.

7. Aslonov Ilhom Nizomovich. (2022) Appearance of Zahiriddin Muhammad Bobur in "Boburnoma"Central Asian journal of theoretical and applied sciences Volume: 03 Issue: 06 | Jun 2022 ISSN: 2660-5317.

8. Sattorov V.N (2023). Umumiy pedagogika fani taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari. ORIENTAL RENAISSANCE: INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES,3, 710-719. (2023)

9. Sattorov V.N (2023). Umumiy pedagogika fanini o'qitishda inovatsialar. ORIENTAL RENAISSANCE: INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES,3, 734-745 (2023).

10. Sattorov V.N (2022). Methods of shaping the culture of the teacher. Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning. vol 3 no.02. 36-41 (2022). ISSN (online): 2776-0995

11. Sattorov V.N (2023). Indicators of Pedagogical Competence and its Effectivenss. International Journal of Inclusive and Sustainable Education. vol 2 no.02. 86-88. (2023). ISSN(e): 2833-5414

12. Arapbaeva Damegul Kurbanovna, Amirova Bibisara Aubakirovna. Personal Psychological Adaptation and its Characteristics. INTERNATIONAL JOURNAL OF INCLUSIVE AND SUSTAINABLE EDUCATION. VOL. 2. NO 2. 2023. -P. 68-70.

13. Tolibnazar Xujamshukurov, Gulmira Ismoilova O'smirlik davrining psixologik xususiyatlari: Chet el psixologlarining nazariy materiallari asosida

(cc) BY

14. A Nazarov NOTO‘LIQ OILALARDAGI O‘SMIRLARNING IJTIMOIYLASHUVI JARAYONINING TASHQI VA ICHKI DETERMINATLARI

15. Musratova Zilola Ulug`bekovna, & Baxodirova Feruza Mansurovna. (2022). BOLALAR PSIXOLOGIYASINING O’ZIGA XOSLIGI. Uzbek Scholar Journal, 11, 36–39. Retrieved from https://uzbekscholar.com/index.php/uzs/article/view/439

16. Tolibnazar Xujamshukurov, Gulmira Ismoilova, O’smirlik davrining psixologik xususiyatlari: Chet el psixologlarining nazariy materiallari asosida, GlobeEdit, 2023

17. Nurillayev Xayrullo Olim o‘g‘li, O’SMIRLARNI STRESSGA BERILISHINING SABAB VA OQIBATLARINI O’RGANISH, International scientific journal «MODERN SCIENCE AND RESEARCH» VOLUME 1 / ISSUE 1

18. Matgafurova, D. O., & Abdusalomova, M. M. Q. (2023). OSMIRLIK DAVRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(4-2), 226-233.